

EL RITME I LA RIMA

EL RITME

El **ritme** d'un vers s'aconsegueix mitjançant la combinació de síl·labes tòniques i de síl·labes àtones i, concretament, amb la repetició de petites sèries ordenades d'aquests dos tipus de síl·labes (per exemple, una síl·laba tònica, dues d'àtones, una de tònica, dues d'àtones, etc.).

En el conjunt d'una tirada, d'una estrofa o d'una composició, el ritme es crea també amb la rima i les repeticions de tot tipus (mètriques, lèxiques, sintàctiques, estròfiques, etc.).

TIPUS DE RIMA

A banda de la distinció bàsica entre rima consonant i rima assonant, pel que fa a la rima s'apliquen altres conceptes:

- Rima **falsa**, quan les característiques fonètiques dels sons afectats no són plenament idèntiques: per exemple, entre una *o* oberta i una *o* tancada, com *rosa/fosa*.
- Rima **fàcil**, quan els sons repetits formen terminacions morfològiques (per exemple, un temps verbal) o pertanyen a paraules provinents d'una arrel comuna: *cantava/filava*, *cosia/descosia*.
- Rima **interna**, quan la repetició de sons es produeix entre el mot final del vers i un que es troba a l'interior del vers:

Salvem esculls entre cants i reülls.

J. V. FOIX

TIPUS DE VERSOS

1 Segons el nombre de síl·labes:

- **Monosíl·lab:** vers d'una síl·laba (rar)
- **Bisíl·lab:** vers de dues síl·labes
- **Trisíl·lab:** vers de tres síl·labes
- **Tetrasíl·lab:** vers de quatre síl·labes
- **Pentasíl·lab:** vers de cinc síl·labes
- **Hexasíl·lab:** vers de sis síl·labes
- **Heptasíl·lab:** vers de set síl·labes
- **Octosíl·lab:** vers de vuit síl·labes
- **Eneasíl·lab:** vers de nou síl·labes
- **Decasíl·lab:** vers de deu síl·labes; és molt habitual (n'hi ha amb cesura i sense cesura)
- **Hendecasíl·lab:** vers d'onze síl·labes; és poc habitual (n'hi ha amb cesura i sense cesura)
- **Dodecasíl·lab:** vers de dotze síl·labes sense cesura
- **Alexandrí:** vers de dotze síl·labes amb cesura

2 Segons l'acabament:

- Vers masculí: vers que acaba en mot agut.
- Vers femení: vers que acaba en mot pla o, rarament, esdrúixol.

3 En el marc del poema:

Tenint en compte el recompte sil·làbic, el ritme i la rima, distingim els **tipus de versos** següents:

- Versos **isosil·làbics:** tenen el mateix nombre de síl·labes.
- Versos **anisil·làbics:** tenen un nombre de síl·labes diferent.
- Versos **blancs:** segueixen un patró mètric pel que fa a la quantitat sil·làbica i al ritme però no presenten rima. Els **versos estramps** són versos blancs, generalment decasíl·labs i femenins, propis de la poesia catalana medieval.
- Versos **esparços:** en una composició amb rima, són l'excepció i no presenten rima. Un cas particular de vers esparç és el que acaba en un **mot fènix**, paraula que no té cap rima consonàntica possible perquè no hi ha cap altre mot de la llengua que acabi amb els mateixos sons.
- Versos **lliures:** no segueixen un patró mètric pel que fa a la quantitat sil·làbica ni al ritme.

Agrupacions de versos: els versos s'agrupen en **tirades**, **estrofes** i **composicions** de tipus diversos.

LES TIRADES

La **tirada** és l'agrupació d'un nombre indeterminat de versos que comparteixen un conjunt de característiques mètriques.

CLASSIFICACIÓ

Tirallonga monorima Tirada, més aviat llarga, de versos isosil·làbics i amb una sola rima. La **balada** és una tirallonga monorima de versos llargs, generalment de catorze síl·labes, cesurats per la meitat en un hemístiqui masculí i un altre de femení.

Noves rimades Tirada de versos isosil·làbics, sovint octosíl·labs, que rimen de dos en dos.

Codolada Tirada de versos anisosil·làbics (heptasíl·labs o octosíl·labs els llargs, i tetrasíl·labs o trisíl·labs els curts), que van rimant de dos en dos.

Romanç Tirada adaptada de la poesia castellana consistent a fer alternar versos heptasíl·labs amb rima assonant amb versos blancs.

LES ESTROFES

L'**estrofa** és l'agrupació de versos que comparteixen el ritme, la rima i el sentit (o, si més no, algún o alguns d'aquests elements) i que queda delimitada per una pausa, que en la presentació escrita es reflecteix amb un doble espai en blanc. Una estrofa pot constituir per ella mateixa una composició poètica o bé ser-ne una de les parts. En la tradició medieval, les estrofes s'anomenaven **cobles**.

CLASSIFICACIÓ

Apariat o rodolí Estrofa de dos versos, generalment isosil·làbics, de rima consonant.

Tercet Estrofa de tres versos, generalment isosil·làbics. Hi ha tirades de tercets encadenats per la rima i també apareixen en la segona meitat dels sonets.

Quartet i quarteta Estrofa de quatre versos isosil·làbics. Per influència de la poètica barroca castellana, se sol acceptar que els versos d'un quartet són d'art major i els d'una quarteta, d'art menor. Apareixen en la primera meitat dels sonets.

Quintet o quinteta Estrofa de cinc versos isosil·làbics amb dues rimes consonàntiques que poden disposar-se en diversos esquemes.

Lira Estrofa de cinc versos anisosil·làbics amb dues rimes consonàntiques que segueix un d'aquests dos esquemes:

- 6a 10B 6a 6b 10B
- 6a 10B 6a 6a 10B

Sextet o sexteta Estrofa de sis versos isosil·làbics amb dues o tres rimes consonàntiques que poden disposar-se en diversos esquemes.

Cobla o octava Estrofa de vuit versos isosil·làbics amb tres o quatre rimes consonàntiques que poden disposar-se en diversos esquemes. L'**octava clàssica** o **cobla** de la poesia catalana medieval és formada per versos decasíl·labs cesurats en la quarta síl·laba; té una estructura bimembre, com en dos quartets, i té diferents noms segons la distribució de les rimes:

- cobla creucreuada: ABBACDDC
- cobla cadenoencadenada: ABABCD CD
- cobla creuencadenada: ABBACDCD
- cobla cadenocreuada: ABABCDDC
- cobla creucaudada: ABBACD DD
- cobla cadenocaudada: ABABCDD D

Dècima Estrofa de deu versos isosil·làbics, generalment heptasíl·labs, amb quatre rimes consonàntiques. La dècima més habitual és l'**espinela**, que segueix l'esquema abbaaccddc.

LES COMPOSICIONS

Una **composició poètica** o **poema** és la unitat més gran de la mètrica, es tanca amb una pausa anomenada major i pot ser formada per una tirada de versos, per una sola estrofa, per diverses estrofes idèntiques o diferents o per un seguit de versos lliures.

TIPUS

Auca Composició popular formada per quaranta-vuit rodolins, generalment heptasíl·labs, i per quaranta-vuit dibuixos o gravats.

Cançó Composició lírica, popular o culta, de tema generalment amorós, amb una sèrie d'estrofes i unes parts repetides característiques, el refrany i la tornada. La **cançó trobadoresca** és formada per una sèrie de cobles de vuit versos decasíl·labs, normalment entre cinc i set, i una tornada de quatre versos decasíl·labs encapçalada per un senyal que encobreix la dama a qui s'adreça la composició. Altres tipus de cançó són la **cançó de pandero**, la **cançó paral·lelística** o la **viadera**.

Corranda Composició popular improvisada, formada generalment per una quarteta d'heptasíl·labs amb rimes consonàntiques sovint fàcils.

Dansa Composició trobadoresca de tema amorós o, en alguns casos, religiós, que perdura en el Renaixement. És formada per unes quantes cobles, generalment entre tres i cinc, relligades per un refrany que es va repetint al final de l'entrada o estrofa inicial de cada cobla i de la tornada o estrofa final.

Estança Composició culta d'origen italià consistent en la repetició d'una estructura estròfica un cert nombre de vegades. L'estança inicial serveix de model per a les successives i sol ser formada per versos anisosil·làbics, majoritàriament hexasíl·labs, octosíl·labs, decasíl·labs o alexandrins.

Glossa Composició culta encapçalada per una entrada, generalment una quarteta, que presenta el tema, i per un seguit d'estrofes més llargues (octaves, dècimes, etc.) que es tanquen amb la repetició successiva de cadascun dels versos de l'entrada (el primer en la primera estrofa, el segon en la segona, i així successivament).

Goigs Composició popular dedicada a la Mare de Déu o a algun sant. És formada per versos isosil·làbics i, generalment, amb una estructura estròfica que consta d'una entrada o quarteta inicial, d'entre cinc i vint-i-cinc estrofes centrals que es tanquen amb un refrany extret del final de l'entrada, i d'una tornada o quarteta final que també reprèn aquest mateix refrany.

Haikú Composició lírica culta breu, d'origen japonès, formada per tres versos femenins anisosil·làbics breus, generalment tetrasíl·labs i hexasíl·labs, i gairebé sempre blancs.

Tanka Composició lírica culta breu, d'origen japonès, formada per cinc versos femenins anisosil·làbics breus, generalment tetrasíl·labs i hexasíl·labs, i gairebé sempre blancs.

Lletres satíriques Composició culta de tema satíric semblant a la dansa i als goigs.

Madrigal i Silva Composicions cultes breus, habitualment de tema amorós, que combinen hexasíl·labs i decasíl·labs seguint diversos esquemes. El madrigal és una composició de la tradició pròpia, mentre que la silva és importada del Barroc castellà.

Sextina Composició culta d'origen trobadoresc formada per sis estrofes de sis versos decasíl·labs cadascuna enllaçades per sis mots rims que es van repetint al llarg de totes les estrofes però en versos diferents, de manera que cada mot rim apareix una vegada en cadascuna de les posicions (final del primer vers, final del segon vers, etc.). La sextina es tanca amb una tornada de tres versos.

Sonet Composició culta d'origen italià formada per dos quartets expositius i dos tercets conclusius. Els versos són isosil·làbics i, generalment, decasíl·labs. Els quartets presenten dues rimes consonàntiques i els tercets, dues de diferents.